ResearchGate

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: https://www.researchgate.net/publication/304539377

Türkiyede Cumhuriyetin İlanından Çok Partili Döneme Kadar Kütüphanaler (1923-1946)

Conference Paper · September 2007

CITATIONS
0

READS
196

1 author:

Hakan Anameriç
Ankara University
72 PUBLICATIONS **230** CITATIONS

SEE PROFILE

All content following this page was uploaded by Hakan Anameriç on 28 June 2016.

The user has requested enhancement of the downloaded file.

TÜRKİYE'DE CUMHURİYET'İN İLANINDAN ÇOK PARTİLİ DÖNEME KADAR SİYASÎ YAPI VE KÜTÜPHANELER (1923-1946)

ANAMERİÇ, Hakan*
TÜRKİYE/ТУРЦИЯ

"Uygulamalı ve kapsamlı bir eğitim için yurdun önemli merkezlerinde çağdaş kütüphaneler kurulması gereklidir."
M. K. Atatürk

ÖZET

1923-1946 yılları arası Türkiye Cumhuriyeti, siyasi, askerî, kültürel ve bilimsel alanlarda çok önemli süreçlerden geçmiştir. Bu süreçlerin en büyüğü cumhuriyet yönetim sisteminin kabul edilerek, devlet kurumlarının bu sisteme göre yapılandırılma sürecidir. Bu sistemin oluşturulmasında eğitim sisteminden, hukuk sistemine birçok çeşitli alanda yeni yönetim sisteminin gerektirdiği yapılanmalar gerçekleştirilmiştir. Bunlar içinde en fazla üzerinde durulan alan, eğitim-kültür alanıdır. Yeni alfabe, eğitim kurumları ve sistemi, eğitim felsefesi ve uygulamaları; kurulduğu dönemlerden beri eğitimin temel parçalarından olan kütüphanelerin de yeniden yapılandırılması gereksinimini ortaya çıkarmıştır. Bu dönemlerde kütüphaneler, köy enstitüleri ve halkevleri ile birlikte en küçük yerleşim merkezlerine kadar indirgenerek, toplumun her sınıfının bilgi gereksinimlerini eğitim ile de birleştirerek karşılama niyetini ortaya koymuştur. Türkiye, Cumhuriyet ile birlikte halk eğitimine yönelmiş ve devlet, çeşitli kurumları ile birlikte bu yönelişi destekleyip geliştirmeye çalışmıştır. Cumhuriyet'in ilanından Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümüne kadar dönem içerisinde gerçekleştirilen bir dizi yenilik ve atılım, 1939'da II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla yavaşlamıştır. II. Dünya Savaşı, Türkiye'nin yeni bir sürece girmesine ve yeni siyasi stratejiler belirlemesine neden olmuştur. 1939-1945 yılları arasından Türkiye, bu stratejileri, mümkün olduğunca dengeli bir biçimde sürdürmeye çalışmıştır. 1946 yılına girildiğinde ise; Türkiye, II. Dünya Savaşı sonrası farklı bir siyasi ve ekonomik sistem içerisinde yerini almaya çalışmış; eğitim-öğretim, kültür ve bilim kurumlarını tekrar yapılandırmak durumunda kalmıştır. Bildiride sözü edilen sürecin kütüphaneleri nasıl ve hangi yönlerden etkilediği arşiv belgeleri yardımıyla irdelenecektir.

---

* Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü. **e-posta:** hakananameric@gmail. com, anameric@humanity. ankara. edu. tr.

Anahtar Kelimeler: Kütüphaneler, Türkiye'de siyasal yaşam, siyasal yaşam ve kütüphaneler, Türk kütüphaneleri.

ABSTRACT

The Republic of Türkiye has gone through some very important processes in political, military, cultural and scientific domains between 1923 and 1946. The greatest process among those is the adoption of a republican administration system and the structuring of State bodies according to this system. Restructurings required by the new administration system in many different fields from education to law have been implemented. The most emphasized domain among those is education-culture. The new alphabet, educational system and institutions, education philosophy and practices have brought to light the need to also restructure libraries that constitute one of the primary components of education since their foundation. During these periods, libraries have expressed the will to reach even the smallest residential areas, along with rural institutes and community centres, and meet knowledge/information needs of every social class. With the founding of the Republic, Türkiye focused on education of the public and the State supported this orientation and endeavoured to contribute to its development with its various institutions. A series of reforms and breakthroughs undertaken during the period between the proclamation of the republic and Mustafa Kemal Atatürk's death have slowed down with the outbreak of the World War II in 1939. The Second World War caused Türkiye to enter a new period and determine new strategic policies. Between 1939 and 1945, Türkiye tried to implement those strategies as balanced as possible. In 1946, Türkiye strived to find its place in a different political and economic system, and had to restructure its institutions in the fields of education/instruction, culture and science. The paper will study, with the help of archive documents, how and in which aspects the mentioned process affected libraries.

Key Words: Libraries, political life in Türkiye, political life and libraries, Turkish libraries.

GİRİŞ

Türkiye'de kütüphaneler, XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren devletin denetimi ve yönetimi altına girmiş sosyal kurumlar olmuşlardır. Kütüphaneler 1857'de kurulan Maarif Nezareti'ne bağlanmış ve uzun süredir vakıf kurumları olarak hizmet veren bu kurumlar bu tarihten itibaren birer *devlet kurumu* niteliği kazanmışlardır. 1869'da Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile medreseler bünyesindeki kütüphaneler hariç; Maarif Vekaleti'ne bağlanmış, denetimleri, kadro atamaları, bütçeleri ve yönetimleri bu bakanlık tarafından sürdürülmüştür. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne göre Maarif Nezareti'nde *İlmî* ve *İdari* olmak üzere iki daire kurulmuştur. İlmî Daire; medreseler dışındaki tüm okullar için gerekli olan kitap, dergi ve Türk dilinde yazılmış olan ilim ve fen

kitaplarının zamanında ve sırasıyla yazılması ve dilimize çevrilmesi işlerinden sorumludur. İdari Daire'nin görevi ise, Osmanlı Devleti bünyesindeki tüm okul, *kütüphane*, müze ve matbaaları denetlemek ve öğretmenlerin ödüllendirilme veya cezalandırılmalarına, onların özel davalarına bakmaktır (Maarif-i Umumiye..., 1869, Mahmud Cevad, 2001; 446-459).

1869'daki Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile birlikte Maarif Nezareti'ne bağlanan kütüphaneler, 20 Temmuz 1912'de *Evkaf Nezareti Merkez Teşkilatı ve Görevleri Hakkında Nizamname*[1] ile tekrar Evkaf Nezareti'ne bağlanmıştır. Bu nizamnamenin 1. maddesinde *"Evkaf Nezareti Memalik-i Osmaniye dahilinde* ***bilumum evkaf-ı mazbutanın*** *idaresine memur ve evkaf-ı mazbutadan maada kaffe-i evkaf üzerinde hakk-ı nezaret ve murakebeye haizdir."* denilmektedir. Bu da o ana kadar kurulan tüm vakıf kütüphanelerinin bu bakanlığa bağlanmış olduğunu belirtmektedir. Bu Nizamname'nin 1. bölüm 2. maddesinde teşkilat yapısı altında, 13 merkezi teşkilat olduğu görülmektedir. Bunlardan biri de *Müessesat-ı İlmiye-i Vakfiye Müdiriyeti*'dir. Aynı nizamnamenin 18. maddesinde *"Kütübhanelerin ıslah ve tanzimi ve kütüb-i mevcudenin kayd ve tahriri ile hüsn-i muhafazası esbabının temini dahi Müessesat-ı İlmiye-i Vakfiyeye İdaresine muhavveldir."* ifadesi bulunmaktadır (Kahraman, 2006; 151, 156). Böylelikle yaklaşık 40 yıl sonra kütüphaneler yine eski bakanlığına bağlanmıştır. Bu değişiklik, kütüphaneler ile ilgili çok da etkili bir düzenleme olmamıştır.

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanı ile Osmanlı Devleti'nden kalan birçok bakanlık kapatılmış veya yetki-sorumluluklarında yenileştirilmeler yapılmıştır. 3 Mart 1924'te 430 sayılı *Tevhid-i Tedrisat Kanunu*'ndaki;

"Madde 1- *Türkiye dahilindeki bütün müessesatı ilmiye*[2] *ve tedrisiye Maarif Vekaletine merbuttur.*

Madde 2- *Şeriye ve Evkaf Vekaleti veyahut hususi vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler Maarif Vekaletine devir ve raptedilmiştir."*[3]

maddeleri ile kütüphaneler tekrar Maarif Vekaleti'ne (Millî Eğitim Bakanlığı) bağlanmıştır. 1912'de çıkarılan *Evkaf Nezareti Merkez Teşkilatı ve Görevleri Hakkında Nizamname*'de medreseler bünyesindeki kütüphaneler kapsam dışı bırakılmıştır. Ancak, Tevhid-i Tedrisat ile medreseler kapatılmış, dolayısıyla bünyelerindeki kütüphaneler de Maarif Vekaleti'nin denetimine girmiştir.

---

[1] Ayrıca bkz.: *"Maarife bağlı kütüphanelerin Vakıflara devredilmesi nedeniyle teftiş ve idaresi masraflarına karşılık Evkaf Bütçesi'ne konan tahsisatın sarfına dair layiha."*, 15 Rebiülahir 1330 (3 Nisan 1912) tarih, 227/65 no'lu ve MV. (Meclis-i Vâlâ) fonuna kayıtlı belge.

[2] Tüm bilim ve eğitim-öğretim kurumları anlamında kullanılmaktadır.

[3] Bkz.: "Tevhid-i Tedrisat Kanunu", *T. C. Resmi Gazete* (06. 03. 1924, 63).

Cumhuriyet'in İlanı ve Türkiye'deki Kütüphanelerin Dönüşüm Süreci

Kütüphaneler, toplumların bilgi gereksinimlerini karşılamada, bilimsel araştırmalara destek olmada, okuma alışkanlığının geliştirilmesinde ve var olan bilgi kaynaklarının gelecek nesillere aktarılmasında kullanılan başlıca kamu kurumları arasında yer almaktadır. Bu görevlerinin tümü aslında üretilen her türlü bilginin toplumsallaşmasını da ifade etmektedir. Bu işlevde de aracı rolü üstlenen yine kütüphanelerdir. Bilindiği gibi; derme ve kuruluş amaçlarına göre dört temel kütüphane türü vardır. Bunlar; *millî kütüphaneler, araştırma-ihtisas kütüphaneleri, halk kütüphaneleri* ve *okul kütüphaneleri*dir. Bu kütüphane türleri, tarih boyunca eğitim-bilim-kültürdeki gelişim/değişim sonucu doğal olarak ortaya çıkan bilim-eğitim-öğretim-kültür kurumları olmuşlardır. Kütüphaneler tarih boyunca toplumun çeşitli kesimlerine faydalı olmaya çalışmış ve bu süreç içerisinde devletlerin ve hükümetlerin içlerinde bulundukları siyasi, askeri, dini ve kültürel durumlardan etkilenmişlerdir. Bu nedenle kütüphaneler, okuma alışkanlığı ya da bilgi depolama/aktarma işlevlerini yerine getirirken, yukarıda sayılan durumlardan da etkilenen ve şekillenen sosyal kurumlar olmuşlardır. Bu bağlamda kütüphaneler ekonomik, siyasi ve kültürel politikalardan etkilenen ve yönetici gücün iletişim araçları olarak da kullanılan kurumlardır.

1923 tarihi, Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni Türk Devleti'nin doğuşunu ifade etmektedir. Bu tarih ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti Devleti yeni bir gelişim ve dönüşüm sürecine girmiştir. Bir devletin temel unsurlarından olan eğitim-öğretim ve kültür de bu yeni süreç içerisinde bambaşka bir kimlik kazanmaya başlamıştır. Yukarıda da belirtilen 1924'teki *Tevhid-i Tedrisat Kanunu* ile devlet içerisindeki tüm eğitim-öğretim ve bunlara yardımcı kurumlar, Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış yeni ve ayrıntılı bir eğitim müfredatı hazırlanmıştır. Bu kanunun ardından 30 Kasım 1925'te kabul edilen 677 sayılı *"Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun"*[4] ile eğitim tamamen laikleştirilmiştir. 430 ve 677 sayılı kanunlarla birlikte Türkiye'deki tüm kütüphaneler Millî Eğitim Bakanlığı tarafından idare olunacaktır. Bunun yanı sıra, sözü edilen kütüphanelerde bulunan dermenin de kontrol ve envanteri çıkarılacaktır. Bu işlemle de illerdeki Maarif Müdürlükleri görevlendirilmiştir. Dönemin hükümetinin[5] ve millî politikanın, kütüphaneleri önemli birer kültür kurumu olarak kabul etmesi, onlar hakkında ciddi çalışmaların yapılmasına ön ayak olmuştur. 1925 ve 1926 yıllarında Türkiye'deki kütüphanelerin genel durumu ile ilgili iki önemli rapor hazırlanmıştır. Bu raporlardan ilki Amerikalı eğitimci

---

[4] Bkz. "Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun", *T.C. Resmi Gazete* (13. 12. 1925, 243).

[5] IV. ve V. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, III. ve IV. İsmet İnönü Hükümetleri, 3 Mart 1925-1 Kasım 1927, 1 Kasım 1927-27 Eylül 1930.

John Dewey tarafından *"Türkiye Maarifi Hakkında Rapor"* adlı çalışmadır. Bu raporun *"Kütüphane Faaliyetleri"* konulu bölümde daha çok eğitim yöntem ve teknikleri açısından değerlendirilen kütüphaneler özellikle gençleri okuma ve araştırma faaliyetlerine yardımcı olması açısından ele alınmıştır. Bu raporda; *"Her mektep, faal bir kütüphane merkezi olmalıdır, her binanın inşasından evvel plan yapılırken kütüphane salonu düşünülmelidir. Kütüphaneye alınacak kitaplar yalnız talebenin değil, mektebin bulunduğu muhitdeki halkın da ihtiyacatına tetabik edecek suretde intihab edebilmelidir."* ifadeleriyle okul binalarında mutlaka kütüphanelerin olması gerektiğini ve bu kütüphanelerin sadece öğrencilerin değil çevrede yaşayan halkında yararlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Dewey bu raporda *"Bütçeye Konulması Muktazi Tahsisat Hakkında Muhtura"* bölümünün 5. maddesinde iki ana öneride seyyar kütüphanelerin kurulması ve bu kütüphanelerde çalışacak bilgili kütüphane memurlarının yetiştirilmesi için ödenek ayrılması önerisinde de bulunmuştur (John Dewey..., 1925; 5, Dewey, 1939; 2, 4). İkinci önemli çalışma ise; Maarif Vekaleti Hars Müdürü Hamit Zübeyr Koşay'ın *"Kütüphanelere Dair"* adlı çalışmasıdır. Koşay bu çalışmasında, Türkiye'deki kütüphanelerin genel durumu ve alınması gereken önlemlerle ilgili bilgiler vermektedir.

1923-1946 yılları arasından Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde kütüphane kurma faaliyetleri genel olarak şu üç yöntem ile gerçekleştirilmiştir:

a. Devletin toplumsal bilinci besleyici bilgi kaynaklarını içeren –"millî kütüphane" adı ile– kurduğu kütüphaneler,

b. Çeşitli eğitim-öğretim ve kamu kurumları bünyesinde kurulan ve/veya bu kurumlara devredilen kütüphaneler/dermeler,

c. Daha önce medrese, cami, han, zaviye, türbe gibi; kanunlarla faaliyetleri yasaklanmış olan kurumların, mübadele veya göçlerle terk edilmiş veya Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne bırakılmış binaların/arazilerin kütüphaneye çevrilmesi/kütüphane inşa edilmesi.

Cumhuriyet Dönemi'nde kütüphanelerle ilgili ilk önemli siyasi gelişme, Mustafa Kemal Atatürk'ün 1 Mart 1923'te Türkiye Büyük Millet Meclisi I. Dönem IV. Oturum açılışında yaptığı açılış konuşması ile gündeme gelmiştir. Atatürk konuşmasında, kütüphanelerin ve diğer eğitim kurumlarının yaygınlaştırılmasını *"Ameli ve şamil bir maarif için hudud-ı vatanın merkez-i mühimmesinde asri kütüphaneler, darülmesailer, müzeler tesisi lazım olduğu gibi bil-hassa şimdiki teşkilat-ı mülkiyeye nisbetle kaza merkezlerine kadar bütün memleketin matbaalarla techizi icab etmektedir."* şeklinde ifade etmiştir (Soysal, C. 1., 1998; 107).

Devletin toplumsal bilinci besleyici bilgi kaynaklarını içeren kütüphaneler kurma girişimleri Cumhuriyet'in ilanının hemen ardından başlatılmış ve ilk olarak da 1924 yılında Antalya'da gerçekleştirilmiştir. Antalya'da açılan "Millî

Kütüphane", dermesindeki yetersizlik nedeniyle ilk yıllar iyi bir kütüphane hizmeti verememiş, daha sonra başka kütüphanelerden ve kişilerden gelen bağışlarla zenginleştirilmiştir. Bu kütüphane günümüzde Antalya Tekelioğlu İl Halk Kütüphanesi olarak hizmet vermektedir. Bu kütüphanenin ardında Erzincan (1924), Kastamonu Memleket Kütüphanesi (1925)[6], Çorum (1925), Niğde (1925), Aksaray (1926), Balıkesir-Dursunbey (1926), Sinop (1926)[7] ve Trabzon (1927) millî kütüphaneleri kurulmuştur. 1926 yılında Ordu'da da bir kütüphanenin açıldığı bilinmektedir, ancak bu şehirdeki kütüphanenin adı Gazi Kütüphanesi'dir (Ordu ilinde..., 1926, Türkiye..., 1957; 181). 1924-1927 yılları arasında Anadolu'nun çeşitli kentlerinde kurulan bu millî kütüphaneler aynı zamanda Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile kapatılan medreselerin kütüphanelerinde yer alan kitapların da korunarak hizmete sunulduğu mekânlar olmuşlardır.

1925'te 677 sayılı *"Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun"*un kabulü ile birlikte şehirlerde kanunda sözü edilen kuruluşlarda bulunan eşya ve eserlerin ayrımı için görevlendirilen heyetlerin çalışması ile ilgili şu maddeler kütüphaneleri yakından ilgilendirmektedir.

"Tekke ve türbelerde bulunan kitaplar İstanbul'da komisyonun kütüphaneler müfettişi-i umumisinin nezareti altında Süleymaniye'ye, Bursa'dakiler Müze Kütüphanesi'ne, Kastamonu'dakiler Dar'ül-kariye, Konya'dakiler Yusuf Ağa Kütüphanesi'ne toplanacak, diğer vilayetlerdeki eserler de mahalli kütüphanelerde muhafazası temin olunacak ve müteferrik eserler doğruca Ankara'daki Kütüphane-i Umumi'ye gönderilecektir.

Tekke ve türbelerde bulunan kitapların iki nüsha olarak mufassal fihristi vücuda getirilecek ve bir nüshası nihayet on beş gün zarfında merkeze gönderilecektir" (Soysal, C. 1. , 1998; 111, Resmi Ceride, 1925; 765).

Bu iki madde ile yakından ilgili olan *"Tekke, zaviye, cami ve mescitlerdeki sanat eserleri ve eşyanın koruma altına alınması"*[8] ve *"Vakıf tekke, zaviye, cami ve mescitlerdeki antika eşyaların korunmalarına itina gösterilmesi"*[9] konulu iki belge de, kanun yürürlüğe girmeden kapatılması kararlaştırılan tekke ve zaviyelerdeki eşya, sanat eseri ve kitapların korunması ve saklanmasına ilişkin düzenlemeleri ve yapılması gereken işlemleri içermektedir. Bu belgeler ve maddelerde göze çarpan nokta, sözü edilen kurumlar bünyesindeki tüm

---

[6] İnşaatına 1916'da başlanmış ama çalışmalar 1925'te bitirilebilmiştir.

[7] *"Sinop Milletvekili Dr. Rıza Nur tarafından kurulan Milli Kütüphane'nin giderlerini karşılamak üzere 250 dönüm hazine arazisinin temliki. "* 10. 01. 1926 tarihli, 3002/146-23 nolu, 30. . 18. 1. 1 fonuna kayıtlı ve 17. 83. . 16 yer numaralı belge.

[8] *"Tekke, zaviye, cami ve mescitlerdeki sanat eserleri ve eşyanın koruma altına alınması"*. DAGM. CADB. 11. 10. 1925 tarih, 2. 6. . 7 yer no'lu ve 51. . 0. 0. 0 fonuna kayıtlı belge.

[9] *"Vakıf tekke, zaviye, cami ve mescitlerdeki antika eşyaların korunmalarına itina gösterilmesi "* DAGM. CADB. 29. 06. 1925 tarih, 13. 110. . 16 yer no'lu ve 51. . 0. 0. 0 fonuna kayıtlı belge.

kültürel, sanatsal ve bilimsel eserlerin titizlikle korunmasını ve bunlardan mümkün olduğunca fazla faydalanılmasını sağlamaktır. Bu konuyla ilgili bir diğer önemli belge ise; yine 430 ve 677 sayılı kanunların çıkarılmasından önce hazırlanan yurt genelinde; minyatür, değerli kitap, tezhip gibi sanat eserlerinin yurt dışına çıkarılması ve yabancılara satılmasını engelleyen kararnamedir. [10] Bu kararname de toplumu sahip olduğu değerlerin ve kültür varlıklarının elden çıkmasını engelleme düşüncesini kanıtlamaktadır.

1924 yılıyla birlikte kurulmaya başlayan "millî" veya "memleket" kütüphaneleri, aslında daha önce temelleri İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından atılan ulusal bilincin kurulması ve toplumu bu bilince eriştirme çabalarının birer devamı niteliği taşımaktadır. Bu düşünce cumhuriyet döneminde biraz daha yumuşatılarak -özellikle halk evleri ve köy enstitülerinin kurulması ile- kurumsallaştırılarak devam ettirilmiştir. Bu kütüphanelerin büyük bölümü 1932'de kurulan halkevleri ile birlikte hizmet vermişlerdir. 1927'den 1946'ya kadar olan dönem içerisinde, millî ya da memleket kütüphanelerinin tamamına yakını halkevleri, halk odaları ve köy enstitülerinin kurulması ile birlikte *umumi*[11] ya da *genel kütüphane/kitaplık* isimlerini almışlar, daha sonraki dönemlerde ise *halk kütüphanesi* olarak hizmetlerini sürdürmüşlerdir.

Dönemin siyasi gücünün bu tür kütüphaneleri kurmasının altında iki önemli amaç bulunmaktadır. İlki, 1923'e kadar Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde kurulmuş olan kütüphanelerdeki Türk kültürü, tarihi, edebiyatı, bilimi ve sanatına ait her türlü eserin bir araya getirilerek koruma altına alınması ve gelecek nesillere aktarılması ikinci ise; büyük bir savaş döneminden çıkmış Türk Ulusu'na bundan sonra gerçekleştirilecek reformlar için ulusal bilinç kavramının yerleştirilmesinde aracı birer kurum olarak kullanılmak istenmesidir. Bu amaçlar, yukarıda değinilen belge ve düzenlemelerle açıkça görülebilmektedir.

Millî veya memleket kütüphaneleri açısından, üretilen bilgi kaynaklarının denetimi ve halka ulaştırılması konusundaki bir diğer önemli gelişme ise; 1934

---

[10] *"Şahısların elinde bulunan kıymetli eser ve yazmaların ihracının yasaklanması, bunların müze ve kütüphaneler için satın alınması ve bu konuda suç işleyenlerin cezalandırılması için gereken kanunun Maarif Vek. hazı."* DAGM. CADB. 26. 08. 1925 tarih, 15. 55. . 8 yer no'lu ve 30. . 18. 1. 1 fonuna kayıtlı belge.

[11] 1931-1932'de Türkiye'deki halk kütüphanelerinin sayısı 74, bu kütüphanelerdeki kitap sayısı da 362. 818'dir. 1933-1934 yıllarına ait bir istatistikte Türkiye'deki umumi kütüphane sayısı 102'dir. Bunların 46 tanesi maarif Vekaleti'ne 36 valiliklere, 4 tanesi vakıflara, 9 tanesi halkevlerine, 3 tanesi şahıslara, 2 tanesi belediyelere ve 2 tanesi de cemiyetlere bağlı olarak hizmet vermektedir. Aynı istatistikte sözü edilen yıllara ait verilere göre 119'u şehirlerde ve 659'u köylerde olmak üzere toplam 778 tane okuma odası vardır. Bu umumi kütüphanelerde yer alan kitap sayısı da 419. 056'dır. Bkz.: *Maarif İstatistikleri No. 26, 1923-1932*, İstanbul, Devlet Matbaası, 1933, s. 106; *Maarif İstatistikleri 1933-1934: Halk Okuma Odaları ve Umumi Kütüphaneler İstatistiği*, İstanbul, Devlet Matbaası, 1935, ss. 3, 32, 36.

yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün[12] de büyük desteği ile hazırlanan 2527 sayılı *"Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu"*nun yürürlüğe girmesidir. Bu kanunun ilk defa 1926'da gündeme gelmiştir. Bu dönemde İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi müdürü olan Fehmi Ethem Karatay'ın Fransa ziyareti dönüşünde tercüme ettiği Fransız *"Dépot Légal Obligatoire"*ı Hamit Zübeyr Koşay'a sunmuş, ancak 1934'e kadar hiçbir işlem yapılamamıştır (Acaroğlu, 1953; 126). 1926'da belki de aynı amaç ve içerikte bir derleme kanunu tasarısı daha gündeme gelmiştir. Bu tasarıda, başta günlük gazete ve risalelerin yanı sıra yayımlanacak kitapların da derlenmesi öngörülmektedir [13]

Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu ile *"Türkiye'de her türlü baskı teknikleriyle basılıp yayınlanan gazeteler, ajans tebliğleri, mecmualar, kitaplar, risaleler, tahsil tezleri, haritalar, atlaslar, tablolar, oyma baskılar (gravür), her çeşit resimler, sanat kıymetini haiz duvar ilanları, kılavuzlar, planlar, krokiler, destan ve şarkı mecmuaları, musiki notaları, dans notaları ve tiyatro piyesleri, cemiyet ve şirketlerce neşredilen raporlar, her çeşit kataloglar, takvimler, yıllıklar, yıllaçlar ve muhtıralar ve ülkenin kültür hayatiyle ilgili olduğu Maarif Vekilliğince tespit ve ilan olunan eserler"* derlenecektir.

Bu eserler 8. maddede belirtilen şu kütüphanelere verilecektir:

a) Bir nüsha Millî Kütüphane'ye (Millî Kütüphane kuruluncaya kadar derlenen basma yazı ve resimler Maarif Vekilliği'nin derleme işi ile görevlendirilen birimi tarafından toplanacaktır.);

b) Bir nüsha Ankara Umumi Kütüphanesi'ne (Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi);

c) Bir nüsha İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ne (İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi);

d) Bir nüsha İstanbul Umumi Kütüphanesi'ne (İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi);

---

[12] Kanunun hazırlanması, Mustafa Kemal Atatürk'ün önerisi Çankaya Köşkü'ndeki bir toplantı sırasında yurt içinde yapılan yayın çalışmalarının nasıl yürütüldüğünü, basılan kitapların kütüphanelerde bulunup bulunmadığını ve yayın işlerinin kontrol edilip edilemediği ile ilgili bir sorusu üzerine gelişme göstermiştir. Toplantıya katılanlardan yeterli cevabı alamayan Atatürk, yurt dışında bu denetimlerin nasıl yapıldığı ile ilgili bir soru yöneltiyor. Verilen cevapta kendisine *dépot légal* olarak adlandırılan devlet nüshasından bahsediliyor ve çeşitli ülkelerde 15-20 nüshaya kadar devlet nüshası verilmesinin zorunlu olduğu belirtiliyor. Bu açıklama üzerine Mustafa Kemal Atatürk buna benzer bir kanunun Türkiye'de de olması gerektiğini işaret ederek çalışmaların başlatılmasını istiyor. Bu anı için bkz. Muzaffer Gökman, "Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu ve Atatürk'e Ait Bir Hatıra", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* 1 (2): 111-114.

[13] *"Günlük gazete ve risalelerle, neşredilecek kitaplar için derleme usulünün tatbiki hakkında kanun tasarısı. "* DAGM. CADB. 16. 03. 1926 tarih, 18. 20. . 5 yer no'lu ve 31. . 18. 1. 1 fonuna kayıtlı belge.

e) Bir nüsha İzmir Umumi Kütüphanesi'ne (İzmir Millî Kütüphane) (Basma Yazı ve..., 1934).

Kanun, yayınların derlenmesinin yanı sıra ülkedeki bibliyografik denetimin de sağlanmasını kolaylaştırmış, 1924'ten itibaren kurulmaya başlayan kütüphanelere gidecek eserlerin seçimini ve denetimini de sağlamıştır.

Kütüphanelerin açılması ve derleme kanunun yürürlüğe girmesinin yanı sıra kütüphanelerden faydalanacak ve okuma-yazma bilecek toplumun yetiştirilmesi için çıkarılan düzenlemelerde önemlidir. Bunların en önemlisi 1 Kasım 1928'de yürürlüğe giren "*Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun*"dur. [14] Kanunda eski harflerden yeniye doğru geçiş kademeli olarak planlanmıştır. Bu nedenle öncelikle eski harflerle kitap ve diğer yayınların baskısı yasaklanmıştır. Eski harfli kitapların, yeni harflerle yeniden basılmasını sağlamak amacıyla da öğretimdeki tüm eski harfli kitapların kullanımı yasaklanmıştır. Ancak bu kitapların kütüphanelerden toplatılmasını ve araştırma için kullanılmasını engelleyen bir düzenleme yapılmamıştır (Türk Harflerinin..., 1928, Alpay, 1976; 22-24). Harf devriminin işletilmesi için yapılan en önemli ve verimli yenilik, 1932'de halkevlerinin açılmasıdır. Bu kurumların açılmasıyla millî ve memleket kütüphaneleri ya da umumi kütüphanelerin yanına halkevi kütüphaneleri de eklenmesidir.

Harf devrimi, 1928-1946 yılları arasında kütüphaneleri **nicelik** ve **derme** olmak üzere iki temel noktada etkilemiştir. Bu dönem içinde millî, memleket, maarif, umumi, kitapsarayı ve halk ismi ile kurulmuş ve süreç içerisinde değişimlere uğramış kütüphanelerinin sayısı yaklaşık 55'tir [15] , halkevi kütüphanelerinin sayısı ise; 1932-1946 yılları arası 400'dür. [16] (Türkiye..., 1957; 105-195, Erdem, 1957; 248-250; Erdem, 2007). Kütüphanelerdeki derme özellikleri için ise; ilginç bir durum söz konusudur. 430 ve 677 sayılı kanunlarla Maarif Vekaleti'ne devredilen kurumlarda yer alan dermeler genelde eski harfli eserlerdir ve ağırlıklı olarak dini kaynaklardan oluşmaktadır. Bu nedenle, dermelerin birleştirilerek korunduğu ve hizmete açıldığı umumi/maarif/memleket (halk) kütüphanelerinin dermeleri çoğunlukla bu eserlerden meydana gelmiştir. Ancak harf devriminin hızlı bir biçimde uygulanması ve Maarif Vekaleti bünyesinde oluşturulan Tercüme Heyeti'nin (1940) çalışmaları ile bu kütüphanelerin de dermeleri konu ve nicelik olarak hızlı değişimler göstermiştir. Dönemin tek siyasi gücünün kütüphaneler ile ilgili görüşünü yansıtan diğer önemli noktalar; 1931 ve 1935'te düzenlenen CHF III. ve IV. Büyük Kurultay'larında kabul edilen programlardaki ifadelerdir. III.

---

[14] "Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun" *T. C. Resmi Gazete* (1030, 3. 11. 1928).

[15] Bu kütüphanelerin tümü 1928'den itibaren Maarif Vekaleti'ne bağlanmıştır. 1946 yılından sonra da halk ve umumi isimleriyle kütüphaneler kurulmuştur. 1960 yılında ise tümü halk kütüphanesi olmuştur.

[16] 1946'da halkevlerinin sayısı 455'tir.

Büyük kurultayda kabul edilen ilk programın *Millî Talim ve Terbiye* başlıklı bölümünün *"Okullar Hakkındaki Başlıca Fikirlerimiz"* alt başlığı 48. maddesinde *"Kitap, neşriyat ve kütüphane işlerine ehemmiyet vereceğiz. Şehir ve köylerde kütüphaneler kurmak ve arttırmak isteriz"* ifadeleri yer almaktadır. Ayrıca programda kütüphanelerin de bağlı bulunduğu Maarif Vekaleti'nin tüm ilim ve tedris müesseselerinin tanzimi ile sorumlu olduğu da vurgulanmaktadır (CHF..., 1931; 30, Ergin, C. 5. , 1943; 1368). IV. Büyük Kurultay'da kabul edilen programın taslağında, "Millî Talim ve Terbiye" adlı bölüm madde 45'te *"Kitap, neşriyat ve kütüphane işleri parti içim mühimdir. Şehir ve köylerde kütüphaneler kurmak ve arttırmak isteriz"* ifadeleri yer almaktadır (CHP Büyük..., 1935; 30). Programın aslında bu ifadeler *"Kitap, yayın ve kitapsaray işleri parti için önemlidir. Şehirlerde kitapsaraylar kent ve köylerde okuma ev ve odaları kurmak ve arttırmak isteriz."* olarak tekrar düzenlenmiştir (CHP Dördüncü..., 1935; 32, CHP Programı, 1935; 18).

Bu bağlamda dönemin siyasi yapısının kütüphaneleri yeniden canlandırma, eski koleksiyonları İstanbul[17], Ankara ve Konya gibi büyük merkezlerde toplama ve bunları bilimsel araştırmalar için kullandırma çalışmaları üzerinde yoğunlaşıldığı görülmektedir. Ancak dönemin ekonomik, siyasi, kültürel ve bilimsel hayatı göz önüne alındığında bu çalışmaların alt yapısını oluşturacak yeterli hukuki düzenleme, eleman, kurum ve kullanıcı[18] kesimi olmadığı da görülmektedir. Bu nedenlerle de araştırma, okul ve millî kütüphane kurulma çalışmaları aksamıştır.

1923-1946 yılları arasında Türkiye'de siyasi yapının kütüphane kurma için kullandığı ikinci yöntem; çeşitli eğitim-öğretim kurumları bünyesinde kurulan ve/veya bu kurumlara devredilen kütüphaneler/dermeler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bu yöntemle kurulan en önemli kurumlar daha önce de bahsedilen halkevleridir. Halkevleri, *"muhtelif ihtisas, istidat ve arzulara göre her vatandaşın tercih edeceği bir faaliyet sahası bulabilmesi için halkevleri müteahhit şubelerden terekküp edecek tarzda teşkil olunur"* tarzında bir yapılanmayla 1932'de açılmaya başlamış ve sayıları 1946'da 455'e ulaşmıştır (Halkevleri..., 1932; 3-4). Halkevlerinde açılan dokuz şubeden biri de *"Kütüphane ve Neşriyat Şubesi"*dir. Bu şubenin işlevi ve amacı Halkevleri Talimatnamesi'nin 7. bölümünde üç başlık altında açıklanmıştır. Buna göre; kütüphaneler, halk bilgisinin ilerlemesinde önemli role sahip unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir ve kurulan her halkevinde, kurulduğu bölgede başka kütüphane olsa bile oluşturulması zorunlu bir mekân olarak görülmektedir (Halkevleri..., 1932; 11-13). Halkevi kütüphanesi bu döneme kadar varlığı ve

---

[17] 1935'te Maarif Vekaleti bünyesinde, yazma eserlerin yeni tekniklere göre sınıflanması amacıyla bir *Kütüphaneler Tasnif Komisyonu* kurmuştur.

[18] 1927'deki ilk nüfus sayımında okuma-yazma oranı % 10, 1935'teki sayımda bu oran, % 20'ye erişmiş, 1945'te ise; % 30-35 civarına çıkmıştır.

hizmetlerini sürdüren diğer kütüphaneler arasına katılan ayrı bir kütüphane türü de olmuştur. 1932'de kurulmalarından itibaren halkevleri bünyesinde kurulan kütüphaneler için de birçok düzenleme ve resmi yazışma yapılmıştır. Bu yazışmalar, halkevleri kütüphanelerinin düzenlenmesinden, bu kütüphanelere bağışlanan kitaplara kadar çeşitli konularda yapılmıştır. Halkevleri kütüphanelerinin düzenlenmesi ile ilgili ilk düzenleme 12 Nisan 1934'te gerçekleştirilmiş ve kütüphanelerde kitapların tasnifinden mobilyalara kadar bilgi istenmiş ve ne şekilde düzenlenmesi gerektiği bildirilmiştir. Ardından 21 Nisan 1936'da benzer bir talimatname daha gönderilmiştir. 1938'de de halkevleri kütüphanelerinin nasıl çalışacağı ile ilgili bir tamim yayımlanmış ve o tarihe kadar açılmış olan tüm halkevlerine gönderilmiştir (Halkevleri kütüphanelerinin..., 1934, Halkevleri kütüphanelerinin..., 1936, Halkevleri kütüphanelerinin..., 1938). Bu yazışmaların büyük çoğunluğu halkevleri kütüphanelerine tavsiye edilen eserler ve temsil şubelerine gönderilen piyesler hakkındadır ve ilgili fonlarda binlerce yazışma yer almaktadır. [19]

Çok partili döneme geçişe kadar açılan bir diğer önemli eğitim-öğretim kurumu da Köy Enstitüleri'dir. Köy Enstitüleri, 17 Mart 1940'da[20] poli-teknik eğitim metoduyla kırsal kesimdeki yaşamı geliştirmek ve burada yaşayan kesimin ekonomiye katkılarını artırmak amacıyla kurulmaya başlamıştır. Kuruluşunun ilk yıllarında köy enstitülerinde daha önceden planlanmış ve hazırlanmış kütüphaneler yer almamıştır. Bunun en büyük nedeni, enstitülerde henüz okumayı bile bilmeyen öğrencilerin eğitimlerine başlamış olmalarıdır. Köy enstitülerindeki kütüphaneler (genelde kitaplık olarak kullanılmaktadır) kuruluşlarından 3-4 yıl sonra oluşturulmaya ve derslerde -özellikle Türkçe derslerinde- etkin bir biçimde kullanılmaya başlamıştır. Maarif Vekaleti İlk Tedrisat Umum Müdürlüğü'nün 435 sayılı ve 24 Haziran 1940'da hazırlanarak 1 Temmuz 1940 tarihli Tebliğler Dergisi'nde yayımlanan "Köy Enstitülerinin Eğitim ve Öğretimle İlgili İşleri Hakkında" konulu genelgesi ile köy enstitülerinin ilk dönem eğitimleri ile ilgili genel hükümler açıklanmıştır. Genelge, 21 maddeden oluşmaktadır. Genelgenin 13. maddesi kütüphane faaliyetleri ile ilgilidir ve *"enstitülerde köy hayatını ilgilendiren kitaplar başta gelmek üzere çocukların bilgilerini artırıcı mahiyetteki kitap, mecmua diksiyoner (sözlük), ansiklopedi, broşür, prospekt, katalog vesaireyi ihtiva eden bir kütüphane teşkil edilecek, talebenin bu kütüphaneden münferiden ve müştereken muntazam şekilde istifade etmesi temin olunacaktır"* ifadeleri yer almaktadır (Köy Enstitülerinin..., 1940, Kuruluşunun..., 1990; 15-20).

Köy enstitülerinde oluşturulan kütüphaneler, öğrencilerin yaşadıkları çevreyi, bölgeyi, ülkeyi; tarihî, coğrafi, kültürel yönlerden tanıyıp öğrenmelerine yararlı

---

[19] Bkz.: DAGM. CADB. 490. . 1. 0. 0. fonu, 1932-1951 yılları 1. ve 5. BÜRO yazışmaları.

[20] Köy Enstitüleri'nin kurulması ile ilgili kanun tasarısı için bkz. *"Köy enstitüleri kurulması"*. DAGM. CADB. 05. 03. 1940 tarih, 90. 23. . 3 yer no'lu ve 30. . 18. 1. 2. fonuna kayıtlı belge.

olurken dünyada olup bitenleri de görüp yorumlayabilmelerine yardımcı olmaktaydı. Özellikle 1940 yılında çalışmalarına başlayan Tercüme Heyeti'nin çevirip yayımladığı yerli ve yabancı klasikler, bu bilgilerin edinilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Sınıflarda ve ayrı olarak oluşturulan kütüphanelerde mesleki kitaplar ve ders kitapları ağırlıkta olmuştur.

Köy Enstitüleri'nin kuruluşunda büyük etkisi ve katkısı olan dönemin İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç enstitülere gönderdiği bir mektupta *"Köy Enstitüleri'nin çoğu artık, kitapları ciltli, dolapları sağlam, düzenli birer kütüphane kurma devrine girdi. Her yuvanın ayrılmış bir programa uyarak ve bu işe meraklı adamını bularak, kütüphane kurmaya başlamalıdır. Kütüphanesizlik ya da derme çatma kütüphane arkadaşları rahatsız etmelidir. Öğrencilere gidecekleri köylerde kütüphane kurma alışkanlığının verilmesi bu anlayışın enstitülere yerleştirilmesine bağlıdır."* ifadeleriyle okuma alışkanlığı, bilgilenme ve kültürlenmenin kitap ve kütüphaneler sayesinde olabileceğini belirtmiştir (Tonguç, 1976; 89).[21]

Halkevleri ve Köy Enstitüleri'nin yanı sıra örgün eğitim kurumlarında da kütüphanelerin kurulması çalışmaları sürdürülmüştür. Bu çalışmaların başında çalışmanın ilk bölümünde de değinilen John Dewey'in Türkiye'deki eğitim ile ilgili raporu yer almaktadır. Bilindiği gibi raporda okullarda mutlaka bir kütüphanenin bulunması ve öğrenciler kadar ailelerinin de faydalanması gerektiği vurgulanmıştır. 1927'de, daha önce Maarif Vekaleti'ne devredilen tüm kütüphanelerin gereksinimleri için, Maarif Vekaleti bütçesinden ödenek ayrılması ile ilgili bir kararnamesi çıkmıştır. Bu kararnamenin o dönemde hâli hazırda kurulu olan ve Osmanlı Devleti'nden miras kalan okul kütüphaneleri ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır.[22]

Maarif Vekaleti'ne bağlı tüm ilk-orta ve yüksek öğretim kurumlarında kütüphaneler ile ilgili ilk bahisler, 1924 ve 1927'de yine sözü edilen bakanlık tarafından hazırlanan *"1340 (1924) Tarihli Orta ve Lise Müfredat Programlarına Zeyl"* ve *"Lise ve Orta Mektepler Talimatnamesi"*nde yer almaktadır. İlk müfredat programında kütüphaneler, boş zamanların giderileceği ya da danışma kaynaklarından yararlanılacak bir mekân olarak anlatılmaktadır. Talimatnamede ise; kütüphane bir eğitim aracı olmaktan çok ayniyat konusu[23] olarak ele alınmaktadır (1340 Tarihli..., 1927; 4-8, Lise ve..., 1927; 16, 18-22).

---

[21] Köy Enstitüleri kütüphaneleri ile ilgili yeni düzenleme için bkz. Köy Enstitüleri Yönetmeliği, 1947. Bu yönetmelik çalışmanın tarih sınırlaması dışına çıktığı için değerlendirmeye alınmamıştır.

[22] *"Millî Eğitim Bakanlığı Bütçesi'nden kütüphaneler faslına aktarma yapılması."* DAGM. CADB. 20. 01. 1927 tarih, 20. 115. 7 yer no'lu ve 30. . 10. 0. 0. fonuna kayıtlı belge.

[23] Ayrıca bkz. *"Ayniyat memuru bulunan ve bu işlerde öğretmenlerle müşterek görevi olmayan lise, öğretmen ve ortaokulların katip, hesap ve ambar memuru ile kütüphane memurlarına 6036 sayılı Kararname'nin uygulanmaması."* DAGM. CADB. 01. 04. 1928 tarih, 28. 19. . 9 yer no'lu ve 30. . 18. 1. 1. fonuna kayıtlı belge.

Bu iki düzenleme Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinde ilk ve orta eğitim kurumlarında kütüphane olgusuna diğer dönemlere göre fazla ilgi gösterilemediğini ve en önemlisi bu kurumun eğitime doğrudan etkili olduğunun anlaşılamadığı göstermektedir.

15 Şubat 1943'te düzenlenen II. Maarif Şurası'nda Ahlak Komisyonu tarafından hazırlanan rapor, Türk eğitim tarihinin de önemli bir belgesi olma niteliğini taşınmaktadır. Bu komisyon tarafından hazırlanan raporda, *"Okullarda Ahlak Eğitiminin Geliştirilmesi"* adlı bölümün "Orta Dereceli Okullar" alt başlıklı bölümün 11. maddesinde *"Kütüphane çalışmalarıyla talebede okuduğunu anlamak, faydalı notlar almak, notları sıralamak ve arkadaşlarıyla birlikte araştırmalar yapmak alışkanlığı kazandırmak"* amaçlarından bahsedilmektedir. Aynı raporda, *"Talebelerin Okul Dışı Durumlarının Murakebesi"* başlıklı bölümde ise; *"Çocuğun okul içindeki hayatı kadar dışı ile de meşgul olmaya mecbur olduğumuz için bu dış hayatı da teşkilatlandırmak lazımdır. Arada okul dışında talebe kulüpleri, faal izcilik faaliyetleri, spor kulüpleri, kütüphaneler, okuma odaları, açık ve kapalı havalarda çeşitli oyun yerleri, müzik, konuşma, münakaşa odaları, sanat duygularını yükseltmeye yarayacak teşkilat, iyi filmli sinemalar, çocukluk ve gençlik psikolojisine uygun bol neşriyat, bu alanda çok esaslı rol oynayacaktır."* denilmektedir. (Ergin, C. 5. , 1943; 1425-1434).

Ancak döneme ait resmî düzenleme ve çalışmalar incelendiğinde ilk, orta ve lise düzeyinde eğitim veren örgün eğitim kurumlarında, kütüphane-eğitim ilişkisinde kopukluklar, istikrarsızlık ve bütünlükten uzaklık görülmektedir. [24] Kütüphaneler daha doğrusu kitaplıklar, okulun geneline değil belirli bir zümreye hitap eden mekânlar olarak nitelendirilmekte ve sınıf kitaplıkları düzeyinde ele alınmaktadır (İlkokul Programı..., 1962).

İlk ve orta öğretimde kütüphane kurumunun işleyişi ve görevi bu şekilde iken yüksek öğretimde daha farklı bir ilginin olduğu gözlemlenmektedir. 1923-1946 yılları arasında Türkiye'de tamamı Ankara ve İstanbul'da olmak üzere 13[25] yüksek öğretim kurumu bulunmaktadır. Bu eğitim kurumları arasında

---

[24] 1933-34 yıllarında Türkiye'de 6156 ilköğretim okulunda toplam 402. 234 kitap yer almaktadır. 14 yatılı okulda 4. 483, 99 orta dereceli okulda 101. 275, 36 lisede 79. 690 ve 14 yüksek okulda 90. 062 kitap bulunmaktadır. Bkz.: *Maarif 1933-34*, ss. 69-75. tüm umumî ve okul kütüphanelerinde ise toplam 1. 380. 237 kitap bulunmaktadır.

[25] 1. İstanbul Üniversitesi (Darülfünun olarak kullanılmaktadır. Bu üniversite içinde Fen, Edebiyat, Hukuk ve İktisat Fakülteleri, Dişçilik ve Eczacılık okulları yer almaktaydı. 2. Yüksek Öğretmen Okulu, 3. Güzel Sanatlar Akademisi, 4. Yüksek Mühendis Okulu, 5. Yüksek Deniz Ticaret Okulu, 6. Ankara Hukuk Fakültesi, 7. Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 8. Ankara Siyasal Bilgiler Okulu, 9. Gazi Terbiye Enstitüsü 10. Yüksek Ziraat Enstitüleri (Ziraat, Veteriner ve Ormancılık Fakülteleri) 11. Devlet Konservatuarı, 12. Ankara Fen Fakültesi ve 13. Ankara Tıp Fakültesi. 1946'da Siyasal Bilgiler, Hukuk, Ziraat, Dil ve Tarih-Coğrafya, Fen ve Tıp Fakülteleri birleştirilerek "Ankara Üniversitesi" ismini almıştır.

en fazla üzerinde durulanlar İstanbul Üniversitesi (Darülfünun), Ankara Hukuk ve Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya fakülteleridir. Bu üç yüksek öğretim kurumu, Cumhuriyet'in temel ilkelerinin toplumsallaştırılacağı, Türk kültürünün ve dilinin araştırılacağı ve Türk toplumunun sosyal düzeninin oluşturulacağı temel bileşenlerdir. Bu nedenle eğitimlerini mümkün olduğu kadar üst seviyede vermeleri için her türlü imkân kullanılmış ve sağlanmıştır. Eğitimlerinin en büyük destekçisi olan kütüphaneleri de bu imkânlardan faydalanmıştır. Bu uygulamalarla ilgili en ilginç örneklerden biri, *Tevhid-i Tedrisat Kanunu*'nun hemen ardından 19 Mart 1924'te kaldırılmış olan Şeriyye Vekaleti'ne ait kütüphanenin ve 1 Haziran 1924'te Yıldız Sarayı Kütüphanesi'nin daha faydalı bir biçimde kullanılabilmesi için eşyaları ile birlikte Darülfünun'a devredilmesidir.[26]

İstanbul Üniversitesi ile birlikte kütüphaneye sahip diğer yüksek öğretim kurumları arasında A. Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (1935-36) (Evkaf Apartmanı'nda), A. Ü. Fen Fakültesi (1943), Ankara Tıp Fakültesi (1945), İstanbul Üniversitesi Coğrafya Seminer (1916), Güzel Sanatlar Akademisi (1919) ve İstanbul Yüksek Ekonomi Ticaret Okulu (1885) kütüphaneleridir (Türkiye Kütüphaneleri..., 1957; 12-36). 14 Mayıs 1930'da Maarif Vekaleti tarafından çıkarılan bir kararname ile İstanbul Üniversitesi, Tıp, Hukuk, Fen ve Edebiyat fakülteleri, Eczacı ve Dişçi okulları ile üniversite kütüphanesi için gerekli kitap ve eşyanın alınması kararlaştırılmıştır (Darülfünun..., 1930). 18 Eylül 1933'te de Ziraat Enstitüsü ve şubeleri için Avrupa'ya sipariş edilmiş olan kitap başta olmak üzere çeşitli malzemenin getirtilmesi için kolaylık gösterilmesi ile ilgili bir karar alınmıştır (Ziraat Enstitüsü..., 1933). 1946 yılına kadar dönem içerisinde yalnızca iki üniversite ve bunlara bağlı fakülteler ile yüksek öğretim sürdürülmekteydi. Bunun yanı sıra; meslek yüksek okulları, enstitüler ve sanat okulları da yüksek öğretimin diğer parçalarını oluşturmaktaydı. *Türkiye Kütüphaneleri Rehberi* adlı çalışmada 1923-1946 yılları arasında kurulan 28 üniversite/fakülte/kürsü/seminer kütüphanesi ve 10 yüksek okul kütüphanesi olduğu belirtilmektedir (Türkiye Kütüphaneleri..., 1957; 12-36, 37-44). Burada yer alan bazı kütüphaneler, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda kurulmuş ve sözü edilen döneme kadar çeşitli mekânlarda hizmetlerini sürdürmüşlerdir.

Türkiye'de üniversite kütüphaneleri ile ilgili yapılan ilk ve en ciddi iç düzenleme 1926'da İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nin talimatnamesidir. Bu

---

[26] Bkz.: *"Mülga Şeriyye Vekaleti'ne ait kütüphanenin Darülfünun'a devredilmesi. "* DAGM. CADB. 19. 03. 1924 tarih, 144. 30. . 8 yer no'lu ve 30. . 10. 0. 0. fonuna kayıtlı belge; *"Yıldız Kütüphanesi'nin daha faydalı olabilmesi için Darülfünun Kütüphanesi'ne devri."* DAGM. CADB. 01. 06. 1924 tarih, 10. 28. 2 yer no'lu ve 30. . 18. 1. 1. fonuna kayıtlı belge. ; *"Yıldız Kütüphanesi'nin eşya ve mefruşatı ile birlikte Darülfünun'a devri. "* DAGM. CADB. 10.09.1924 tarih, 11. 43. . 3 yer no'lu ve 30. . 18. 1. 1. fonuna kayıtlı belge.

talimatname 50 maddeden oluşmakta ve kütüphanedeki teknik hizmetlerden, ödünç verme hizmetine kadar tüm konuları içermektedir. [27]

1923-1946 yılları arasında üniversite ve diğer yüksek okulların eğitim-öğretim ile ilgili tüm plan, program ve düzenlemeleri Maarif Vekaleti tarafından yapılmıştır. 1970'li yıllara kadar üniversite ve yüksek okullarda seminer/bölüm kütüphaneleri ağırlıklı olarak kurulmuş ve kullanılmıştır. Bu tür kütüphanelere en önemli örnekler; Ankara Üniversitesi'ni oluşturan önemli fakültelerden biri olan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin çeşitli bölüm ve kürsülerine ait seminer kütüphaneleri ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bünyesindeki bölümlerin seminer kütüphaneleri verilebilir.

Tek partili siyasal yaşamda dönemin siyasi yapısının kütüphaneler ile ilgili ortaya koyduğu diğer bir önemli durum da daha önce medrese, cami, han, zaviye, türbe gibi; kanunlarla faaliyetleri yasaklanmış olan kurumların, mübadele veya göçlerle terk edilmiş veya Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne bırakılmış binaların/arazilerin kütüphaneye çevrilmesi/kütüphane inşa edilmesidir. Bu durum, daha önceki bölümlerde de değinildiği üzere var olan bilgi kaynaklarının bir araya getirilmesi ve çeşitli çalışmalarla döküm (envanter) ve kayıtlarının çıkarılması, uygun ortamların yenileri yapılana veya onarılana kadar kütüphane olarak kullanılmasını amaçlamaktadır. Bu uygulama ile bazı yabancı dernek ve diğer kuruluşların dermeleri de çeşitli kütüphanelere aktarılmış ve günümüze kadar hizmetini devam ettirmiştir. Kütüphanelerin bu yolla niceliksel olarak çoğaltılmasında 677 sayılı kanunu rolü büyüktür. Bunun yanı sıra 3 Mart 1924'te Şeriye ve Evkaf Nezareti'nin de kaldırılması bu uygulamayı zorunlu kılmıştır. Bilindiği gibi bu kanunla birlikte vakıf mülklerinin büyük bir kısmı çeşitli kamu kurumlarına devredilmiştir. Bunlar arasında yer alan vakıf kütüphaneleri de Maarif Vekaleti'ne devredilmiştir. 6 Haziran 1924 çıkarılan bir kararname ile vakıf kütüphaneleri Maarif Vekaleti'ne ve bu kütüphaneler için ayrılan ödenekler de Maliye Vekaleti'ne devredilmiştir. Aynı kararnamede bu kurumlarda çalışan kütüphaneciler için herhangi bir ödeme tahsisatı bulunmadığı, ancak işlemlerin yürütülmesi için Maarif Vekaleti'nin ödeneğinden tahsisat ayrılması kararlaştırılmıştır (Eski Vakıf..., 1924). Bu kararnamenin ardından birçok medrese, türbe, zaviye vb. mekânların kütüphane olarak kullanılması ve bu mekânlarda bulunan dermelerin merkez şehirlerde toplanması ile ilgili düzenlemeler gerçekleştirilmeye başlamıştır.

2 Haziran 1925'te daha önce Rum Cemiyet-i Edebiyyesi [28] (1860-1912) (Ellinikos Filologikos Sillogos - Elliniki Filologiki Eterya - Rum Sillogu)'ne ait

---

[27] Bkz.: *İstanbul Darülfünun Kütüphanesi Talimatnamesi*, İstanbul, Yeni Matbaa, 1926.

[28] Osmanlı Devleti içerisinde kurulan en önemli gayr-ı müslim derneklerden biridir. 1861 yılında İstanbul'da kurulmuş ve çalışmalarına 1912 yılına kadar devam etmiştir. Bu derneğin yönetici ve üyeleri, dil bilmelerinin de avantajıyla Avrupa'daki bazı ünlü bilim akademilerinin de fahri üyeliğini yapmakta, bilimsel çalışmaları desteklemekte ve ayrıca çeşitli dillerden farklı

Beyoğlu'ndaki binada bulunan kitapların Maarif Vekaleti'ne tahsis edilerek Ankara Umumi Kütüphanesi'ne gönderilmesi için bir girişimde bulunulmuştur. O dönemde bu bina Cumhuriyet Halk Fırkası'nın da merkez binası olarak hizmet vermektedir. Bu kararnameden üç buçuk ay sonra 27 Eylül 1925'te yeni bir kararname ile Rum Sillogogu ve Esad Efendi Kütüphaneleri'nde bulunan kitapların ve bu kurumların müzelerinin Ankara'da bulunan Erkek Muallim Mektebi'nin tek bir odasında hizmet vermekte olan Ankara Umumi Kütüphanesi'ne akratılmasının doğru olmayacağı ve bu nedenle sözü edilen kütüphane ve müzenin bir kısmının Hacı Bayram Cami avlusundaki binaya ve diğer kısmının da Hoca Paşa ve Hallac-ı Mahmud Mescitlerine nakledilmesi kararlaştırılmıştır (Beyoğlu'nda Cumhuriyet..., 1925; İstanbul'dan nakledilecek..., 1925). Bu tür uygulamalarda ilginç durumların da meydana geldiği görülmektedir. 17 Haziran 1924'te TBMM'ye sunulan bir dilekçede Konya'nın Ilgın ilçesinde bulunan terk edilmiş bir binanın kütüphaneye dönüştürülmesi istenmektedir (Konya'nın Ilgın..., 1924). 21 Temmuz 1926'da Başvekalet tarafından çıkarılan bir kararnamede Amasya'da bulunan ve daha önce bimarhane (tımarhane) olarak kullanılan binanın Hars Dairesi'nin isteği üzerine kütüphane olarak kullanılması kararlaştırılmıştır (Amasya'da daha..., 1926). Binaların kütüphane olarak kullanılması ve nakillerin yanı sıra bazı arazilerin de kütüphane yapılması için tahsis edildiği görülmektedir. 10 Ekim 1925'te Ankara Kız Lisesi'ne kütüphane binası eklenebilmesi için okul yakınında bulunan mezarlıkların istimlak edilerek okula bırakılması ve bu arazinin değer ve miktarını bildiriecek iki bilirkişinin görevlendirilmesi ilgili bir kararname çıkarılmıştır (Ankara Kız..., 1925). Benzer bir uygulama ise, 31 Aralık 1930 tarihli bir kararnamede İstanbul'da Rumelihisarı'nda bulunan Robert Koleji'nin arazisinin bir bölümüne kütüphane kurulması uygun bulunmuştur 1941'de ise; İstanbul'da yaptırılacak bir kütüphane için gerekli arsanın Emlak Bankası aracılığıyla İstanbul Belediyesi'ne uygun bir bedelle devredilmesi kararlaştırılmıştır (Robert Koleji..., 1930; İstanbul'da..., 1941).

1923-1946 arası Anadolu'nun çeşitli il ve ilçelerinde bu tür kütüphane kurma/oluşturma çabalarının yanı sıra bazı ilginç olayların da olduğu incelenen belgelerden anlaşılmaktadır. Bunların başında kurulan/oluşturulan bu kütüphanelerde yetişmiş kütüphaneci sıkıntısının önemli bir sorun olduğudur. Uzman eleman sıkıntısı genellikle yazma eserler ve yeni uygulanacak sınıflama sistemleri konularına baş göstermektedir. Bu nedenle de yaş haddinden emeklilikleri gelmiş olan birçok kütüphane müdürü ve memuru 1925'ten

konulardaki eserleri çevirmekteydiler. Bu derneğin bünyesinde bu şekilde bir araya getirilmiş; tarih, arkeoloji, coğrafya, edebiyat, dil bilimi vb. alanlarda eserleri içeren önemli bir kütüphanesi de mevcuttur. Her ne kadar bu dernek, kendi azınlığı yararına çalışmalar yapmış olsa da 1933'te Mustafa Kemal Atatürk'ün direktifiyle derneğin kütüphanesi oluşturan tarih, coğrafya ve arkeoloji ile ilgili büyük kısmı (yaklaşık 50. 000 cilt) Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'ne devredilmiştir. 1863'teki Beyoğlu yangınında derneğin binası da büyük hasar görmüş o ana kadar oluşturulan ve yaklaşık 2000 cilt eserden oluşan kütüphanesi de tamamen yanmıştır.

itibaren kütüphanecilik eğitimi başlamış olmasına rağmen çıkarılan kararnamelerle görevlerine devam etmişlerdir. Bu uygulamalar genelde Ankara ve İstanbul'daki kütüphaneler için uygulanmıştır. Örneğin Darülfünun Kütüphanesi'ndeki sınıflama çalışmaları için bu kütüphanede çalışan ve yazma eserler konusunda deneyimi olan Ali Sabri Bey yerine görev yapacak uzman olmaması nedeniyle görevine bir yıl daha devam etmiştir. Ali Sabri Bey'in görevi 1930'da bir kere daha uzatılmıştır (Darülfünun Kütüphanesi..., 1927; Darülfünun kütüphane..., 1930). Benzer bir uygulama İstanbul Umumi Kütüphanesi (Beyazıt Devlet Kütüphanesi) memurlarından Ebulhayır için de üç defa olmak üzere uygulanmıştır. [29] Büyük şehirlerde olduğu gibi diğer Anadolu şehirlerinde de benzer sıkıntılar gözlemlenmektedir. Kastamonu Memleket Kütüphanesi'nde de bu tür görev süresi uzatma kararı alındığı görülmektedir. Bu kararnamede de yaş haddinden emekliliği gelen Kastamonu Memleket Kütüphanesi memuru Hafız Nuri'nin, bir yıl daha görevine devam etmesi istenmiştir (Kastamonu Memleket..., 1932).

Sözü edilen eleman sıkıntıları yaşanırken 1926 yılından itibaren başta Ankara ve İstanbul'daki kütüphaneler olmak üzere çeşitli şehirlerde sürdürülmekte olan sınıflama işlemleri için yeterli kadro ve bu kadrolara ait ödeneklerin titizlikle çıkartıldığı gözlemlenmektedir. Bunun yanı sıra bazı Avrupalı uzmanların da getirdiği görülmektedir.

Dönemin siyasi gücünün kütüphanelere bakış açısını göstermesi açısından diğer ilginç olaylardan biri, dönemin cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk (1923-1938) yapmış olduğu kütüphane ziyareti diğeri, İsmet İnönü'nün üniversitelerin yeni öğretim yılında gereksinim duydukları kitapların biran önce alınması ile ilgili telgraflarıdır. Bu gezi ile ilgili Başvekil İsmet İnönü'ye çekilen telgrafta, 3 Şubat 1933'te Mustafa Kemal Atatürk İzmir gezisi sırasında Buca'daki İzmir Millî Kütüphanesi'ni de ziyaret etmiştir. [30] Diğer telgraf ise; dönemin Başbakanı İsmet İnönü'nün yine dönemin İstanbul Üniversitesi rektörü Ord. Prof. Dr. Cemil Bilsel ile yaptığı görüşmenin ardından Ankara'daki Maarif, Sıhhiye ve Maliye vekillerine, üniversitenin gereksinim duyduğu araç-gereç ve kitabın en kısa sürede alınmasını bildirdiği telgraftır. [31]

---

[29] Atanma yazıları için bkz.: *"Yaş haddinden emekliliği gelen İstanbul Umumi Kütüphanesi memuru Ebu'lhayır'ın bir müddet daha görevine devam etmesi."* DAGM. CADB. , 30. 04. 1930 tarih, 10. 24. . 4 yer no'lu ve 30. . 18. 1. 2 fonuna kayıtlı belge; *"Emekliliği gelen İstanbul Umumi Kütüphane Memuru Ebülhayır'ın bir yıldaha çalıştırılması."* 07. 06. 1931 tarih, 30. 28. . 3 yer no'lu ve 30. . 18. 1. 2 fonuna kayıtlı belge; *"İstanbul Beyazıt Kütüphanesi Memuru Ebülhayır'ın emekliliğinin bir yıl ertelenmesi."* DAGM. CADB. , 25. 06. 1932 tarih, 29. 47. . 15 yer no'lu ve 30. . 18. 1. 2 fonuna kayıtlı belge.

[30] Telgraf metni izin bkz.: Cumhurbaşkanı'nın İzmir-Buca'da bir gezinti yaparak Millî Kütüphane'yi ziyaret ettiğini bildiren 03. 02. 1933 tarihli ve 231 no'lu resmî telgraf. DAGM. CADB. , 03. 02. 1933 tarih, 2. 11. . 10 yer no'lu ve 30. . 10. 0. 0 fonuna kayıtlı belge.

[31] Telgraf metni izin bkz.: Üniversitelerin yeni öğretim yılında ihtiyaç duydukları çeşitli araç-gereç ve kitapların biran evvel karşılanmasını isteyen İsmet İnönü'nün 06. 08. 1934 tarih ve 4155

Son olarak değinilmesi gereken olay ise; Maarif Vekaleti Kütüphaneler Müdürlüğü tarafından 23 Ekim 1939'da yayımlanan "Umumi Kütüphane fihristlerinin hazırlanması" ile ilgili genelgedir. 10 maddelik genelgenin amacı şu şekilde ifade edilmektedir:

"Umumi kütüphanelerimizin bundan yarım asır önce[32] *tertip ve tabettirilmiş olan fihristlerinin bugün ihtiyaca cevap vermekten uzak bulundukları, bir kısmının mevcudu kalmadığı ve İstanbul dışındaki umumi kütüphanelerimizin de basılı fihristlerinin olmadığı malumdur. Vekillik bu eksikleri tamamlamak ve umumi kütüphanelerimizle müzelerimizde bulunan kitapları ilmi tetkikler yapacakların istifadesine en verimli bir şekilde hazır bulundurmak gayesiyle umumi bütçeden idare edilen kütüphanelerimizle müze kütüphanelerimizin fihristlerini yeniden yaptırarak muntazam bir seri hâlinde bastırmağa karar vermiştir"* (Umumi Kütüphane..., 1939: 59). Bu çalışmalar için bütçeden ödenek ayrılmış ve kadrolar için birçok yazışma yapılmıştır. Ancak tüm bu çalışmalara rağmen toplu bir katalog hazırlanamamıştır.

SONUÇ

1923-1946 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti'nin geçirmiş olduğu tek partili siyasi yaşam sosyal birer kurum olan farklı türdeki kütüphaneleri de yakından etkilemiştir. Yeni cumhuriyetin yeni kurumları olan kütüphaneler, 1923-1939 yılları arası kendisini oluşturan beş temel unsuru (bina, kullanıcı, derme, personel ve bütçe) ile birlikte önemli değişimler geçirmiştir. Aslında kütüphaneler bu olaylardan aldığı etki ile toplumun ve devletin her kesimi ve kurumu ile de bağlantılı olduğu yani bir sosyal/kültürel/eğitim-öğretim kurum olduğunu kanıtlamıştır. Çalışmada kullanılan tüm belgeler sözü edilen dönem içerisinde kütüphaneler ile ilgili yapılan çalışmaların hiç de küçümsenmeyecek kadar yoğun olduğunu göstermektedir. Özellikle köy enstitüleri ve halkevleri bünyelerinde kurulan kütüphanelerin üzerinde daha fazla durulduğu bir

---

no'lu telgraf. DAGM. CADB. , 063. 08. 1934 tarih, 143. 26. . 4 yer no'lu ve 30. . 10. 0. 0 fonuna kayıtlı belge.

[32] İstanbul'daki umumî kütüphaneler ile ilgili ilk fihrist çalışmaları 1884-1898 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma bünyesinde; Valide Cami, Esat Efendi Medresesi, Yeni Medrese, Mehmet Ağa Cami, Fatih, Kara Mustafa Paşa Medresesi, Musalla Medresesi, Hekimoğlu Cami, Kuyucu Murat, Amuca Hüseyin Paşa, Aşir Efendi, Atıf Efendi, Ayasofya, Beyazıt, Beşir Ağa, Eyüb Cami, Çelebi Abdullah Efendi, Çorlulu Ali Paşa, Damat İbrahim Paşa, Damatzade Kazasker Mehmet Murat, Düğümlü Baba, Esat Efendi, Feyzullah Efendi, Şeyh Murat, Kalkandereli İsmail Ağa, Elhac (Hacı) Selim Ağa, Emir Hoca Kemankeş, Hacı Beşir Ağa, Halet Efendi, Hekimoğlu Ali Paşa, Hüsrev Paşa, İsmihan Sultan, Karaçelebizade Hüsamettin, Laleli, Servili Medresesi, Mihrişah Sultan, Ragıp Paşa, Selimiye, Süleymaniye, Veliyüddin, Yahya Efendi, Hamidiye, Kılıç Ali Paşa, Mahmut Paşa Medresesi, Nuruosmaniye, Köprülü ve Yeni Cami kütüphanelerinin katalogları da hazırlanmış ve yayımlanmıştır. Bu kütüphanelerin bazılarının dermeleri daha önceden diğer kütüphanelerinki ile birleştirilmiştir. O nedenle burada 47 kütüphane ismi geçmektedir. Gerçek sayı özel kütüphane dermelerinin de yer aldığı 40 katalog içerisinde 75 kütüphanedir (dermedir).

gerçektir. Dönemin siyasi yapısının kütüphaneler aracılığıyla ortaya koyduğu iki temel sonuç vardır; bunlardan ilki Türk ulusunun 1923'e kadar üretmiş olduğu bilgi ve kültür varlıklarının korunması ve gelecek nesillere aktarılması, diğeri ise; eğitim-öğretim kurumları bünyesinde açılan kütüphanelerle eğitime, kültürlenmeye ve bilginin toplumsallaşmasına katkıda bulunmaktır. Kütüphaneler için 1939-1945 arası ise; kütüphanelerin kurulması ve/veya oluşturulması ile ilgili çalışmaların azaldığı, daha çok sınıflama işlemlerinin yürütüldüğü ve halkevleri kütüphanelerinin de bu dönem içerisinde önemli gelişmeler gösterdiği görülmektedir. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı'ndan alınan tüm bu belgelerde kütüphanelerin resmi işlemlerde nasıl ele alındığı ve gösterilen ilgi irdelenmek istenmiştir. Bu belgelerden yola çıkılarak eski bir geleneğin devam ettirildiği ve kütüphanelerin her zaman gereken ilgiyi gördüğü söylenebilmektedir. Ayrıca bu dönemde kütüphanecilik bir meslek ve bilim dalı olarak gelişme göstermiş, kendini ilerleyen yıllarda daha da ön plana çıkarmıştır.

KAYNAKÇA

1340 (1924) Tarihli Orta ve Lise Müfredat Programlarına Zeyl. (1927). İstanbul: Maarif Vekaleti.

Acaroğlu, M. Türker. (1953). "Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunumuz". *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* 2 (2): 125-138.

Alpay, Meral. (1976). *Harf Devriminin Kütüphanelere Yansıması.* İstanbul: İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları.

"Amasya'da daha önce tımarhane olarak kullanılan binanın Genel Kütüphane olarak kullanılması." (1926). DAGM. CADB. , 30. . 18. 1. 1. /19. 43. . 13, 21. 07. 1926.

"Ankara Kız Lisesi'ne kütüphane olmak üzere istimlak edilecek mezarlıkların miktarını ve değerini belirleyecek 2 kişinin seçimi hakkındaki yazıya cevap verildiği." (1925). DAGM. CADB. , 30. . 10. 0. 0. /193. 321. . 3, 10. 10. 1925.

"Ayniyat memuru bulunan ve bu işlerde öğretmenlerle müşterek görevi olmayan lise, öğretmen ve ortaokulların katip, hesap ve ambar memuru ile kütüphane memurlarına 6036 sayılı Kararnamenin uygulanmaması." (1928). DAGM. CADB. , 30. . 18. 1. 1. /28. 19. . 9, 01. 04. 1928

"Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu". (1934). *T. C. Resmi Gazete* (2741, 21. 06. 1934).

"Beyoğlu'nda Cumhuriyet Halk Fırkası'na merkez olan Rum Silloğu binasındaki mevcud kitapların Ankara Şehir Kütüphanesi'ne verilmek üzere Maarif Vekaleti'ne tahsisi." (1925). DAGM. CADB. , 30. . 18. 1. 1/14. 35. . 2, 02. 06. 1925.

CHF Programı: Fırkanın Üçüncü Büyük Kongresi Tarafından Kabul Olunmuştur. (1931). İstanbul: Devlet Matbaası.

CHP Büyük Kurultayının Tetkikine Sunulan Program Taslağı. (1935). Ankara: [yayl. y.].

CHP Dördüncü Büyük Kurultayı Taslak ve Program Komisyonunca Hazırlanan Onanan Program Taslağı. (1935). Ankara: [yayl. y.].

CHP Programı. (1935). Ankara: Ulus Basımevi.

"Cumhurbaşkanının İzmir-Buca'da bir gezinti yaparak Millî Kütüphane'yi ziyaret ettiğini bildiren telgraf." (1933). DAGM. CADB. , 30. . 10. 0. 0/2. 11. . 10, 03. 02. 1933.

"Darülfünun Kütüphanesi memurlarından Ali Sabri Bey'in, yazma kitapların tasnifinde uzman eleman olması sebebiyle, yaş haddine bakılmaksızın görevine devamının sağlanması." (1927). DAGM. CADB. , 30. . 18. 1. 1. /26. 64. . 3, 20. 11. 1927.

"Darülfünun kütüphane memuru Sabri Bey'in görevine bir yıl daha devam etmesi." (1930). DAGM. CADB. , 30. . 18. 1. 2. /13. 55. . 19, 10. 08. 1930.

Dewey, John. (1939). *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor.* İstanbul: Devlet Matbaası.

"Darülfunun Tıp, Hukuk, Fen ve Edebiyat fakülteleri, Eczacı ve Dişçi mektepleri ile kütüphanesi için lüzumlu olan eşya ve malzemenin satın alınması". (1930). DAGM. CADB. , 30. . 18. 1. 2. /10. 30. . 19, 14. 05. 1930.

"Emekliliği gelen İstanbul Umumi Kütüphane Memuru Ebülhayır'ın bir yıldaha çalıştırılması." (1931). 30. . 18. 1. 2. /30. 28. . 3, 07. 06. 1931.

Erdem, Tarhan. (2007). "Kapatıldıktan 55 Yıl Sonra Halkevleri". *Radikal Gazetesi* (19. 02. 2007).

Erdem, Tarhan. (1957). "Halkevleri, Dünyaya Örnek Bir Kültür Kuruluşunun Hayatı". *Vazife* 2 (15): 242-252.

Ergin, Osman. (1943). *Türkiye Maarif Tarihi: İstanbul Mektepleri ve İlim, Terbiye ve Sanat Müesseseleri Dolayısıyle* c. 5. İstanbul: Osmanbey Matbaası.

"Eski vakıf kütüphanelerinin Maarif Vekaleti'ne, bunlara ait ödeneğin de maliye vekaleti'ne devri; kütüphanecilerin görevlerinde kalabilmeleri için de düşünülmeyen giderlerden ödenek ayrılması". (1924). DAGM. CADB. 30. . 18. 1. 1/10. 38. . 4, 06. 08. 1924.

Genelge. (1940). Maarif Vekaleti İlk Tedrisat Umum Müdürlüğü (01. 07. 1940, 435).

Gökman, Muzaffer. (1952). "Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu ve Atatürk'e Ait Bir Hatıra", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* 1 (2): 111-114.

"Günlük gazete ve risalelerle, neşredilecek kitaplar için derleme usulünün tatbiki hakkında kanun tasarısı." (1926). DAGM. CADB. 30. . 18. 1. 1/18. 20. . 5, 16. 03. 1926.

"Halkevleri kütüphanelerinin tanzimi". (1934). DAGM. CADB. 490. . 1. 0. 0/2. 9. . 6, 12. 04. 1934.

"Halkevleri kütüphanelerinin düzenlenmesi". (1936). DAGM. CADB. 490. . 1. 0. 0/3. 12. . 34, 21. 04. 1936.

"Halkevleri kütüphanelerinin çalışma şeklini gösteren tamim". (1938). DAGM. CADB. 490. . 1. 0. 0/4. 19. . 55, 06. 12. 1938.

Halkevleri Talimatnamesi. (1932). Ankara: Hâkimiyet-i Milliye Matbaası.

"John Dewey'in Maarifle İlgili Raporunun Kütüphaneler Bölümü". (1925). *Maarif Vekaleti Mecmuası* (2): 5-6.

İlkokul Programı 1926-1961. (1962). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.

Köy Enstitülerinin Eğitim ve Öğretimle İlgili İşleri Hakkında 435 Sayılı Genelge. (1940). *Maarif Vekaleti Tebliğler Dergisi* (1 Temmuz 1940) 2 (77): 243.

İstanbul Darülfünun Kütüphanesi Talimatnamesi. (1926). İstanbul: Yeni Matbaa.

"İstanbul Beyazıt Kütüphanesi Memuru Ebülhayır'ın emekliliğinin bir yıl ertelenmesi." (1932). DAGM. CADB. , 30. . 18. 1. 2. /29. 47. . 15, 25. 06. 1932.

"İstanbul'da yaptırılacak kütüphane için arsanın Emlak bankasından belediyeye uygun bir bedelle devir edilmesi isteği." (1941). DAGM. CADB. , 30. . 10. 0. 0. /144. 31. . 10, 01. 11. 1941.

"İstanbul'dan nakledilecek Sillogog ve Esad Efendi kütüphaneleri ile müzesinin Kurşunlu Camii ile Hacı Bayram Camii avlusundaki kütüphaneye konulması." (1925). DAGM. CADB. , 30. . 18. 1. 2. /15. 63. . 9/, 27. 09. 1925.

Kahraman, Seyit. (2006). *Evkaf-ı Hümayun Nezareti*. İstanbul: Kitabevi.

"Konya'nın Ilgın kazasında bulunan terk edilmiş binanın kütüphane olarak kullanılması." (1924). DAGM. CADB. , 30. . 10. 0. 0. /144. 30. . 10, 17. 06. 1924.

"Köy enstitüleri kurulması". (1940). DAGM. CADB. , 30. . 18. 1. 2/90. 23. . 3, 05. 03. 1940.

Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri. (1990). Ankara: Eğit-Der Yayınları.

Lise ve Orta Mektepler Talimatnamesi. (1927). İstanbul: Maarif Vekaleti.

Maarif İstatistikleri 1933-1934: Halk Okuma Odaları ve Umumi Kütüphaneler İstatistiği. (1935). İstanbul, Devlet Matbaası.

Maarif İstatistikleri No. 26, 1923-1932. (1933). İstanbul: Devlet Matbaası.

"Maarif-i Umumiye Nizamnamesi". (1869). DAGM. OADB. , Y. . EE. . 112/6, 24 Cemazi'ül-evvel 1286 (1 Eylül 1869).

"Maarife bağlı kütüphanelerin vakıflara devredilmesi nedeniyle teftiş ve idaresi masraflarına karşılık Evkaf Bütçesi'ne konan tahsisatın sarfına dair layiha." (1912). DAGM. OADB. 227/65, MV. (Meclis-i Vala), 15 Rebiülahir 1330 (3 Nisan 1912).

Mahmud Cevad İbnü'ş-Şeyh Nafi. (2001). *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı: XIX. Asır Osmanlı Maarif Tarihi.* Haz: Taceddin Kayaoğlu. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

"Millî Eğitim Bakanlığı Bütçesi'nden kütüphaneler faslına aktarma yapılması." (1927). DAGM. CADB. , 30. . 10. 0. 0/20. 115. . 7, 20. 01. 1927.

"Mülga Şeriyye Vekaleti'ne ait kütüphanenin Darülfünun'a devredilmesi." DAGM. CADB. 144. 30. 8/30. 10. 0. 0. , 19. 03. 1924.

"Ordu ilinde açılan kütüphane". (1926). DAGM. CADB. 30. . 10. 0. 0/144. 30. . 15, 11. 10. 1926.

Resmi Ceride III. (1925). Ankara: Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü. (19 Kanun-ı Evvel 1341 - 19 Aralık 1925).

"Robert Koleji arazisinde kütüphane binası inşasına izin verilmesi." (1930). DAGM. CADB. 30. . 18. 1. 2/16. 84. . 10, 30. 11. 1930.

"Sinop Milletvekili Dr. Rıza Nur tarafından kurulan Millî Kütüphane'nin giderlerini karşılamak üzere 250 dönüm hazine arazisinin temliki." (1926). 30. . 18. 1. 1. /3002/146-23, 10. 01. 1926.

Soysal, Özer. (1998). *Türk Kütüphaneciliği: Geleneksel Yapı'dan Yeniden Yapılanış'a.* Ankara: Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü.

"Şahısların elinde bulunan kıymetli eser ve yazmaların ihracının yasaklanması, bunların müze ve kütüphaneler için satın alınması ve bu konuda suç işleyenlerin cezalandırılması için gereken kanunun Maarif Vek. hazı." (1925). DAGM. CADB. , 30. . 18. 1. 1/15. 55. . 8, 26. 08. 1925.

"Tekke, zaviye, cami ve mescitlerdeki sanat eserleri ve eşyanın koruma altına alınması". (1925). DAGM. CADB. , 51. . 0. 0. 0/2. 6. . 7 11. 10. 1925.

"Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun", *T. C. Resmi Gazete* (13. 12. 1925, 243).

"Tevhid-i Tedrisat Kanunu", *T. C. Resmi Gazete* (06. 03. 1924, 63).

Tonguç, İsmail Hakkı. (1976). *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*. İstanbul.

"Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun" *T. C. Resmi Gazete* (1030, 3. 11. 1928).

Türkiye Kütüphaneleri Rehberi. (1957). Ankara: Millî Kütüphane.

"Umumi Kütüphane fihristlerinin tanzimi hakkında tamim." (1939). Maarif Vekaleti Tebliğler Dergisi 2 (23 Birinciteşrin 1939, 43): 59.

"Üniversitelerin yeni öğretim yılında ihtiyaç duydukları çeşitli araç-gereç ve kitapların biran evvel karşılanmasını isteyen İsmet İnönü'nün telgrafı." (1934). DAGM. CADB. , 30. . 10. 0. 0/143. 26. . 4, 06. 08. 1934.

"Vakıf tekke, zaviye, cami ve mescitlerdeki antika eşyaların korunmalarına itina gösterilmesi." (1925). DAGM. CADB. , 51. . 0. 0. 0/13. 110. . 16, 29. 06. 1925.

"Yaş haddinden emekliliği gelen İstanbul Umumi Kütüphanesi memuru Ebu'lhayır'ın bir müddet daha görevine devam etmesi." (1930). DAGM. CADB. , 30. . 18. 1. 2. /10. 24. . 4, 30. 04. 1930.

"Yaş haddinden emekliliği gelen Kastamonu Memleket Kütüphanesi memuru Hafız Nuri'nin, bir yıl daha göreve devamı." (1932). DAGM. CADB. , 30. . 18. 1. 2. /32. 78. . 7, 19. 12. 1932.

"Yıldız Kütüphanesi'nin daha faydalı olabilmesi için Darülfünun Kütüphanesi'ne devri." (1924). DAGM. CADB. 30. . 18. 1. 1/10. 28. . 2. , 01. 06. 1924.

"Yıldız Kütüphanesi'nin eşya ve mefruşatı ile birlikte Darülfünun'a devri." (1924). DAGM. CADB. 30. . 18. 1. 1. /11. 43. . 3, 10. 09. 1924.

"Ziraat Enstitüsü ve şubeleri için Avrupa'ya sipariş edilmiş olan alet, tedris vasıtaları makine, kitap ve kütüphane malzemesinin kontenjan harici memlekete sokulması." (1933). DAGM. CADB. 30. . 18. 1. 1. /39. 65. . 17, 18. 09. 1933.

KISALTMALAR LİSTESİ

DAGM: *Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü*

CADB: *Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı*

OADB: *Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı*

YEE: *Yıldız Esas Evrakı*